

Wijsheid: de vraag naar praktisch handelen

Joop Berding

Openingszondag Remonstrantse Gemeente Den Haag e.o. 14-9-2025

“Wat is wijsheid....?” Die verzuchting zullen velen van u – en ikzelf trouwens ook – zo nu en dan slaken. *Wat is wijsheid*, wanneer de vaatwasser stuk is en de reparatiekosten in de buurt komen van de nieuwprijs? *Wat is wijsheid*, wanneer je puber, met wie je toch duidelijk had afgesproken dat ze om 12 uur thuis zou zijn, er tegen half één nog steeds niet is? *Wat is wijsheid*, wanneer je op een feestje een vriend tegenkomt die zich tot complotdenker blijkt te hebben bekeerd en jou probeert daarin mee te nemen?

In al deze gevallen is de vraag “Wat is wijsheid?” niet bedoeld om een theoretisch, filosofisch, of desnoods theologisch verantwoorde en helemaal dichtgetimmerde definitie te krijgen, maar meer een noodkreet: “*Help! Wat moet ik doen?!* ” Filosofen en andere denkers en zeker ook de theologen houden zich al heel lang bezig met wijsheid, met de poging om daar, zoals we dan zeggen, “conceptueel” helderheid in te verschaffen. Wat ik zelf een van de interessantste aspecten van al dat denkwerk vind, is dat het zo vaak genesteld is in en voortkomt uit heel concrete en praktische ervaringen. Precies de ervaringen die leiden tot de vragen die ik daarnet stelde, over de vaatwasser, de puber en de complotdenker.

Wat zijn dat voor ervaringen? Heel menselijke, zo blijkt. De ervaring vertwijfeld te zijn, en voor een dilemma te staan. De ervaring te moeten kiezen tussen het éne mogelijk goede en het ándere mogelijk goede, of juist tussen twee kwaden. De ervaring te moeten beslissen voor wat dan maar de “second best”-optie lijkt. Geen idee te hebben hoe jouw keuze zal uitpakken. De ervaring weliswaar *vrij* te zijn, maar niet te weten hoe je daar nu eigenlijk invulling aan moet geven. Kortom: een gevoel van leegte en gemis. In deze situaties komt het verlangen naar wijsheid op. Het is een verlangen dat vaak gepaard gaat met een verlangen naar éénduidigheid, naar zeker-weten wat en hoe, naar recht-op-je-doel-af. Misschien moeten we dat verlangen wat temperen. Volgens filosoof Cornelis Verhoeven is een van de eerste beslissingen van de wijsheid een definitief oordeel over wat dan ook op te schorten.¹

Nogal wat gezegden en spreekwoorden getuigen van het áánwezig zijn of juist áfwezig zijn van wijsheid; ze zeggen iets over die ervaringen die ik net noemde. Wanneer ons iets vervelends overkomt, zeggen we: “Ik ben helemaal van de wijs”, – maar het kan natuurlijk ook iets leuks zijn, een versierde kamer op je

¹ *Inleiding tot de verwondering*, 1967.

verjaardag. “Je bent nu oud en wijs genoeg om ...”, zo spreken we op een gegeven moment onze kinderen toe – en daarna kan er van alles en nog wat volgen, van het kiezen van een opleiding tot het beheer van een eigen budget. Reinhold sprak al het idee uit dat “wijsheid komt met de jaren”, maar niet automatisch. Toch zeggen we weleens: “Laat de oudste dan maar weer de wijste zijn...”, ... *sadder and wiser*... En nog eentje tot slot: “Eén gek kan meer vragen stellen dan tien wijzen kunnen beantwoorden”, - dat maakt duidelijk dat al die wijsheid in bepaald opzicht ook maar betrekkelijk is, of in ieder geval de wijsneuzigheid.

We leven in een tijd waarin het zoeken naar houvast en zekerheid door veel filosofen als een zinloze onderneming wordt beschouwd. Een van de lessen van het zgn. postmodernisme is immers wel, dat de tijd van de Grote Verhalen, de grote ankerpunten in het leven van mensen, - dat die tijd voorbij is. We zijn in zekere zin op onszelf teruggeworpen. Aan de andere kant speelt de moderne technologie maar al te graag hierop in. Het lijkt erop dat het idee van de maakbaarheid van ons leven helemaal terug is, een maakbaarheid die we graag uitbesteden aan de talloze apparaten en software waarmee we ons omringen – en niet alleen “om”-ringen, maar inmiddels ook “in”-ringen, de “wearables” en de implantaten. Al die apps en platforms kennen ons beter dan dat wij onszelf kennen, zo wordt wel gezegd.

De technische, de sociale en de medische wetenschappen hebben in de afgelopen decennia een ware kennisexplosie tot stand gebracht en het einde daarvan is nog lang niet in zicht. Je hoort wel dat we in een informatiemaatschappij leven en dat Nederland een kenniseconomie is. Maar wat betekent al die kennis eigenlijk in ons leven? Heeft zij ons ook meer wijsheid gebracht? Kennis en wijsheid zijn twee héél verschillende dingen zoals Michel de Montaigne in de 16e eeuw al scherp zag, toen hij schreef: *We kunnen veelwetend zijn door andermans kennis, maar we kunnen niet wijs zijn door andermans wijsheid.*² Wijsheid is met andere woorden een heel persoonlijk iets en ook verbonden met de omstandigheden waarin iets van ons wordt gevraagd. De filosoof Karl Jaspers spreekt over “grenssituaties”.³ Hierin gaat het er niet om dat een abstract “iemand” iets doet of laat, maar heel concreet: *ik*. U zult het met me eens zijn: bij die vaatwasser is dat niet zo spannend, maar wanneer het gaat om dilemma’s bij bijvoorbeeld medisch handelen, situaties van leven en dood, komen we in de buurt van waar Jaspers het over heeft. En omdat we de gevolgen van ons handelen niet kunnen voorspellen, zullen we ermee moeten leven dat we pas *achteraf* kunnen vaststellen of wat we deden, of nalieten, wijs was.

² Uit zijn *Essays*, Boek I, hoofdstuk 25, *Over pedanterie*.

³ In diens *Philosophie*, 1932.

De dichter T.S. Eliot bracht dit soort zorgen en twijfels onder woorden in een van zijn gedichten: de koorteksten bij zijn toneelstuk *The Rock* (De rots) uit 1934.⁴ Daaruit lees ik in mijn eigen vertaling enkele zinnen voor.

*Onze uitvindingen en experimenten zonder einde
brengen ons kennis van beweging, maar niet van stil-zijn;
kennis van woorden, maar niet van het Woord.
Al onze kennis brengt ons dichterbij onze onwetendheid
en deze weer dichterbij de dood.
Tot God echter blijft er een afstand.
Waar is het Leven dat we verloren tijdens ons leven?
Waar is de wijsheid die verloren is geraakt in kennis?
Waar is de kennis die we verloren in informatie?*

Net als Eliot moeten we dus blijven vragen: helpt al die kennis ons bij zingevingsvragen en bij het ontwikkelen en onderhouden van een moreel kompas? In hoeverre staan we nog open voor wat we niet kennen of weten, maar wat we op een andere manier zouden kunnen registreren? Mensen zijn immers meer dan cognitieve machines; we zijn levende, lichamelijke, voelende organismen die gesitueerd zijn in ruimtes: werelden van medemensen, van dingen en gebeurtenissen. Wijsheid zou wel eens kunnen zitten in verbeeldingskracht, in aanvoelen wat een ander doormaakt, of in kunnen visualiseren wat in een bepaalde situatie nodig is. Een begrip als “tact” komt dan bij me op: het juiste doen op het juiste moment, óók in de ogen van de ander. Wijsheid kan voortvloeien uit je openstellen voor het wonder – bijvoorbeeld het wonder van de echte ontmoeting, het echte gesprek tussen mensen. Net als Jezus kunnen ook *wij* wonderdoeners zijn, schrijft Hannah Arendt.⁵ En daar hebben we niet zozeer méér kennis voor nodig, maar een ontvankelijke houding om wat zich aandient te begroeten. Wijsheid zit ’m in zien, en luisteren, soms even.

Joop Berding (1954) is pedagoog, opvoedingsfilosoof en auteur, en vriend van de Remonstrantse Gemeente Den Haag e.o. In het laatste kwartaal van 2025 volgt hij bij het Arminius Instituut aan de VU de module ‘Remonstrantica’. Op 19 april 2026 zal hij als “Gast op de kansel” spreken over het thema wijsheid. Meer info op www.joopberding.com.

⁴ Uit de bundel *Let Us Go Then, You and I, Selected Poems*, 2009, p. 97.

⁵ In *Vita activa. De mens: bestaan en bestemming*, or. 1958.